

Saatçi Eflâkî Dede

Şinasi ACAR
(Y.Müh. İTÜ)

1. Uluslararası Londra Sergisi

Üretilen mala pazar bulmanın ilk koşulu, kuşkusuz onun tanıtılmasıdır. Bu amaca yönelik en iyi araçlardan biri uluslararası sergilerdir. *İlk uluslararası sergi*, o zamanlar Avrupa'nın güçlü sanayi ülkesi olan İngiltere'nin girişimiyle 1851'de Londra'da açılmıştır. Bu serginin ilk *dünya fuarı* olduğu söylenebilir. Sergiye A.B.D., Fransa, Felemenk ülkeleri, İspanya, Portekiz, Prusya, Rusya, Hindistan gibi ülkeler yanında Osmanlı İmparatorluğu da katılmıştır. İmparatorluğu sergiye katılmaya sevk eden önemli etkenlerden biri - Tanzimat'tan sonra gelişen- Osmanlı-İngiliz dostluğu olmakla birlikte, Osmanlı tebasının tarım, sanayi ve sanat alanlarındaki yeteneğini kanıtlamaktı. Fuarda sergilenecek eşyanın saptanmasında yerel meclis ve memurlar görevlendirilerek seçilen ürünlerin -üstünde bölgesi, sahibi ve fiyatı yazılı olduğu halde- "*Nafia Nezâreti*"ne (Bayındırlık Bakanlığı) gönderilmesi istendi. Toplanan eşya gemiye yüklenmeden önce devlet ricâli, elçiler, esnaf ve tüccarın görebilmesi amacıyla kısa bir süre İstanbul'da da sergilendi.

Londra Sergisi'ne götürülecek yaklaşık 700 üreticiye ait ürünler arasında deri eşya, yapağı, keten, ipek ve pamuklu dokumalar, kilim ve halı, kılıç ve bıçak gibi çeşitli kesici araçlar, cam eşya, lüleci ve çömlekçi çamurundan yapılmış ürünler, altın ve gümüşten yapılmış takılar, yumuşak ve sert çeşitli taşlar, başta gümüş, bakır, demir ve kurşun olmak üzere imparatorluğun çeşitli bölgelerinden çıkarılan madenlere ait numuneler ile tahıl ürünleri, kurutulmuş meyveler, çeşitli besin maddeleri, yağ elde edilen maddeler ve yağ örnekleri bulunuyordu. Bütün bu numuneler *Feyzi Bahrî* vapuruyla yola çıkarıldı. Temsilci olarak katılan *Kostaki Musurus*, *Mustafa* ve *Cemaleddin* paşalar yanında kimi görevliler de Londra'ya gönderildiler. Vapur zamanında ulaşamadığı için, Osmanlı ürünleri fuarın açılışından sonra sergilenebildi. Ancak Osmanlı pavyonu, başta *Kraliçe Victoria* olmak üzere pek çok ziyaretçi tarafından gezildi ve özellikle tarım ürünleri ve el işleri takdir topladı.

"*Kristal Saray*"da düzenlenen Londra Sergisi -altı ay kadar açık kaldıktan sonra- 11 Ekim 1851'de kapandı. Osmanlı ürünlerinden kimileri, ağırlıklı olarak Mısır ve Tunus'tan gönderilenler, takdire şâyân görülerek teşvik amacıyla madalyayla ödüllendirildi. 1851 Londra Büyük Sergisi'nin, uluslararası ve kültürlerarası iletişimde yeni bir çağı başlattığı söylenebilir.

Londra Büyük Sergisi'ne Osmanlı devletince -prestij unsuru olarak- tümüyle yerli yapım bir iskelet saat de gönderilmişti.

İskelet Saatler ve Eflâkî Dede

18.yüzyıl sonlarında Fransa'da ortaya çıkan ve bütün makine parçaları göz önünde olduğu için "*iskelet saat*" olarak anılan saatler, 19. yüzyıl boyunca İstanbul'da, özellikle Mevlevî saat ustaları tarafından çok sayıda üretilmiştir. Ahşap veya madensel bir tablası ve -genellikle- ayarlanabilir dört ayağı bulunan iskelet saatlerin üzerine -dış etkenlerden ve tozdan korunması amacıyla- bir cam fânus geçiriliyor ve saatin makinesi gözle görülebiliyordu. Yapıları 17. ve 18. yüzyıllardaki İngiliz mekanik saatçilerinin kullandıkları forma benzeyen bu saatlerde, dişli tertibatının, zemberek ve salyangozların, zincirlerin, sarkaç yada eşapman bloklarının böylesine

göz önünde oluşunun tercih edilmesi, tarikat eğitiminden gelen "içi dışı bir ve tüm çıplaklığıyla görünür olma" ilkesinin altının çizilmesi diye düşünülebilir **(1)**. Bu tarz saatlerin halk arasında ve sarayda kabul görmesi ve beğenilip kullanılması *Sultan 3.Selim* (1789-1807) döneminde gerçekleşmiştir. Mevlî saatçilerin özellikle iskelet saat yapmaları, Sultan 3.Selim'in Mevlânâ'ya duyduğu hayranlık nedeniyle Mevlî dostu olmasından kaynaklanmaktaydı **(2)**. Sultan 3.Selim'in saltanat yıllarında yapılmaya başlanan iskelet saatler, *Sultan 2.Mahmud* (1808-1839) zamanında en yaygın dönemini yaşamıştır. Bu saatlerin büyük bir bölümünün ön yüzleri, Mevlî *sikkesi* (başlığı) biçiminde yapılmış ve üzerine yapan ustanın adı kazılmıştır. *Es-seyyid el-Hac Dürrî, Ahmed Gülşenî, Ahmed Eflâkî Dede* ve oğlu *Es-seyyid Hüseyin Hâkî*, 19.yüzyılda eser vermiş Mevlî saatçilerin bellibaşlılarını oluşturur. Bunların en ünlüsü "*Saatçi Dede*" diye de anılan Ahmed Eflâkî'dir.

Osmanlı teknoloji tarihinde önemli bir yeri olan Eflâkî Dede'nin yaşamına ilişkin pek fazla bilgi yoktur. Yenikapı Mevlîhânesi'nin son şeyhi *Abdülbâkî* (Baykara) *Dede'nin* **(3)** "*Millî Mecmua*"da yayımlanmış "*San'atkâr Mevlevîler*" (İstanbul, 1340, sayfa 25) adlı makalesinden öğrendiğimize göre, Eflâkî Dede *Hicrî 1223*'te (Milâdî 1808) *Tekfur Dağ*'ında (Tekirdağ) doğmuştur. Halvetiyye dergâhi şeyhlerinden seyyid *Hâmid Kırîmî Efendî*'nin oğullarındandır. Öğrenimine Tekirdağ'da başlamış; babasının Mevleviyye tarikatine olan aşırı sevgisi nedeniyle onun yanında 1825'te İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlîhânesi'nde çileye soyunmuştur. Çilesini tamamlayıp derviş olduktan sonra, 1828'de "*ilm-i nücûm*" (astronomi) tahsiline başlamış ve bu münasebetle saatçiliğe merak sararak kendi kendisini yetiştirmiştir. "*Eflâkî*" mahlasının kendisine -eskilerde "*felekiyyat*" denilen- gökbilimdeki (astronomi) ehliyeti nedeniyle verilmiş olduğu kanısındayız.

Bir süre sonra *Sultan Abdülmecid* (1839-1861) döneminde -12.10.1840'da açılan- Divanyolu'ndaki *Sultan 2.Mahmud Türbesi*'nin muvakkithânesine muvakkit olarak atanmıştır. İmzalı 11 saati olduğu bilinen Eflâkî Dede'nin, Topkapı Sarayı Müzesi, Dolmabahçe Sarayı Saat Müzesi ve İş Bankası Müzesi'nde birer saati vardır **(4)**. Ünlü Osmanlı saatçilerinden *Mehmed Şükrî* kendisinin öğrencisidir.

Yine Abdülbâkî Dede'nin makalesinden öğrendiğimize göre, hacca gitmeden önce şeyhi *Kudretullah Efendî*'nin izniyle evlenmiş ve bu evlilikten *Fatma, Sezâ* ve *Hatice* adlarında üç kızı ve *Galip* isminde bir oğlu olmuştur. Ancak, Fatma Hanım dışında diğer çocukları çok yaşamamışlardır.

Osmanlı saatçiliğinin bu büyük ustası, Cağaloğlu'ndaki evi yandıktan sonra kiracı olarak oturduğu - Ahırkapı taraflarında- İshakpaşa'daki evinde *1 Safer 1292* (Milâdî 9.3.1875) salı günü vefat etmiştir **(5)**. Abdülbâkî Dede, merhumun gayet uzun boylu, iri kemikli, siyahtan kır ve seyrek sakallı, buğday tenli, pembe yanaklı olduğunu ve kabrinin Eyüp'te *Kaşgârî Tekkesi* civarında bulunduğunu yazmaktadır. Epeyce aradıktan sonra bulabildiğimiz mezar taşının fotoğrafı ve kitâbe metni, makale kapsamında sunulmaktadır.

Dede'nin Londra-Paris Gezisi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan kimi belgeler, Ahmed Eflâkî Dede'nin bir iskelet saatinin 1851'de düzenlenen 1. Uluslararası Londra Sergisi'ne götürülmesine ve saatle birlikte önce Londra'ya gönderilen, daha sonra meslekî bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla Londra'dan Paris'e yollanan Eflâkî Dede'nin -iki yıl kadar süren- uzun teknik gezisine ilişkin önemli bilgiler içermektedir.

5 Cemâziyelâhir 1263 (21.5.1847) tarihli belge, Sadâret (Başbakanlık) tarafından padişaha yazılmış bir "tezkire" olup içeriğinde Ahmed Eflâkî Dede Efendi'nin, bütün çark ve sâir gereçlerini kendisi düzenleyerek, ayda bir kez kurulur bir tam saat yapıp hazret-i padişâhîye sunulmak için getirmiş olduğundan bahisle "kendisini ve emsâlini teşvik ve igrâ için" (onu ve onun gibileri özendirmek ve heveslendirmek için) bir miktar atıyye (6) verilerek ödüllendirilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. Bu tezkire üzerine 24.5.1847 tarihli "irâde"yle söz konusu saatin "mûcib-i mahzûziyet olur şey" (memnuniyet verici bir şey) olduğu teyit edilerek adı geçene 12.500 kuruş "atıyye-i seniyye" verilmesi uygun görülmüştür (7). Bir başka belgeden, kendisinin 1848'de hacca gittiği anlaşılmaktadır (8).

Uzunca bir süre sonra Ticaret nâzırı İsmail Paşa'nın, Sadâret'e sunduğu 12 Recep 1267 (13.5.1851) tarihli tezkireyle önerdiği, "İngiltere Ekspozisyonu"na konulmak için, yukarıda sözü edilen saatle birlikte Eflâkî Ahmed Dede Efendi'nin Londra'ya gönderilmesi ve bir müddet orada durduktan sonra "ba'zı sanayi' tahsîli zımında (kimi sanayi öğrenimi için)" Paris'e geçmesinin -kendisinin yetiştirilmesi açısından- çok yararlı olacağı, bu süre içinde kendisine 1200 ve İstanbul'daki ailesine 500 kuruş maaş tahsisi ile Londra-Paris yol gideri olarak 10.000 kuruş, ayrıca Londra'da ikameti sırasında -öteki sergi memurları gibi- yatacak ve yemek giderlerinin Şehbender (konsolos) Mösyö Zohrap tarafından karşılanması hususları, Sadâret'çe de uygun görülmüş ve 24.5.1851'de padişah tarafından onaylanmıştır (9).

Eflâkî Dede saatle birlikte posta vapuruyla Londra'ya gider. Bir süre orada durduktan sonra, 18 Zilkaade (14.9.1851) sabahı Londra'dan hareketle, 13 saat sonra, aynı günün akşamı Paris'e ulaşır. Elçi Kalimaki Bey'in yardımıyla ünlü saatçi Paul Garnier'in "fabrikasına çırak olur" (10). Gündüzleri bu fabrikada meşgul olur; geceleri hoca tutup evinde Fransızca öğrenmeye çalışır. Bir süre sonra Mâliye nâzırına, padişahın bilgisine sunulmak üzere bir mektup yazar. Mektubunda "Sanatça pek çok bilmediğim şey varmış... Orada bulunan saatçilerin 1 günde yapacağı şeyi ben 1 saatte yapardım. Burada gördüm ki benim 1 haftada yapacağım işi 1 saatte yapıyorlar. Böyle kolaylık gördükçe ağzımın suyu akıyor..." diyerek gördüğü kimi araçlardan satın almak için bir miktar para gönderilmesini dilemektedir. Bu ilginç mektubun fotokopisi ve tam metni, makale kapsamında sunulmaktadır.

Mektubun içeriği Saatçi Ahmed Dede'nin kişiliği ve karakteri hakkında önemli ipuçları verdiği gibi, - alafranga demir kalemle yazılmasına karşın- yazısı ve üslûbuna ilişkin fikir sahibi olmamızı sağlamakta; ayrıca mührünü tanımamıza olanak vermektedir. Mâliye nâzırı, bunlar için kendisine 10.000 kuruş verilmesinin yerinde olacağını beyan etmiştir. Sadâret, uygun görüşle durumu padişaha arz eder; Sultan Abdülmecid'in 4 Safer 1268 (29.11.1851) tarihli irâdesiyle kendisine -Sadâret'in önermiş olduğu miktarın iki katı olan- 20.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görülür (11).

"Hacı Ahmed Eflâkî Dede el-Mevlevî"nin 29 Zilhicce 267 (25.10.1851) tarihli mektubu aynen şöyledir:

Destûr

Devletlû, vefî-yül ni'metim ve sebeb-i devletim ve pîr-destim efendim, sultânım hazretleri,
Devlet ü ikbâl ile ve kâffe-i familyaları ile sağ olsun, vâr olsun ve bu fakîr-i pür taksîrin kusûru afv olsun,
hâkipâyî devletlerini min gayr-i haddin / arîza-i dervişânemdir ki bu fakîr-i pür taksîrden suâl-i

şerif buyurulur ise muktezâ-yı kaderullahı şehri zilka'denin onsekizinci günü ale-s sabâh Londra / şehirden kalkup o akşam sâ'at üçde Pâris şehrine dâhil olduk. Onüç sâ'at demek oluyor. An-asl Londra'dan Pâris yüzelli / sâ'at kadar olmalı. Fakîrinize hayret geldi. Ve Pâris'de bir hâne tedârik edüp üçüncü günü elçi Kalimaki Bey'in ma'rifetiyle ve Londra şehbenderi Mösyö Zohrap ma'rifetiyle / **Mösyö Garniye** nâm bir sâ'atçinin fabrikasına çırak olduk. Gündüzleri akşama kadar ol mahalde meşgûl olup geceleri dahî sâkin olduğumuz / hâneye gelüp bir Fransız hocası tedârik eyledim. Onunlan dahî Fransızca okumaya ve lisânını öğrenmeye uğraşıyorum. Zîrâ lisân bilmedikçe san'at / pek güç tahsîl olunuyor ve san'atça pek çok bilmediğim şeyler var imiş. Ânların cümlesini tedrîcle tahsîl olunuyor ve Der-se'âdet'de hâlîme göre darlık / olmasun. Orada mevcûd olan sâ'atçilerin bir günde yapacağı şeyi fakîriniz bir sâ'atde yapardım. Şimdi buraya geldim. Gördüm ki / fakîrin bir haftada yapacağım işi bir sâ'atde yapıyorlar. Fakîrinizin ağızının suyu akıyor böyle suhûlet gördükçe; fakat, fakîriniz / bu işlere karışamadığımdan pek mahzûn oluyorum. Zîrâ fabrikada işleyen âdemlerin dâimâ ellerinde kullandıkları âlâtların kâffesi / kendilerinin, fakat cesîm âlâtlar fabrika sâhibinin oluyor. Hattâ fakîrinize elçi beyin yanında söylediği, fabrikada işleyeceğiniz halde / dâimâ elinizde kullanılacak âlâtları kendiniz almalısınız; zîrâ burada işleyenlerin âlâtlarını kendileri alır. Siz de bir çâresine bakınız. / Fakîre bir iki parça köhne âlât verirler ise, onlarlan da bir iş lâyıki ile vücûde gelmediğinden fakîriniz pek çok zahmet / çekiyorum. Bu husûsu hâkipây-i devletlerine uzun uzun yazıp ta'ciz etmeden murâdım, Der-se'âdet'de efendimden gayri / kimsem yokdur. Efendimden şunu niyâz ederim ki İsmâ'il Paşa oğlunuza bir aralık ifâde edüp "Dede'ye bir mîkdâr âlet / akçesi gönderilse hoş olur; zîrâ zahmet çekiyormuş gibi anladım" diyerek bir dil yardımı ve gönül yardımı buyurmanızı / niyâz ederim. Ve fakîriniz dahî İsmâ'il Paşa oğlunuza, efendime ifâde eylediğim gibi, ânlara da ifâde etmişimdir. Emr ü irâde efendimindir. / Zîrâ hem garîbim ve hem gurbetdeyim. Ve şöyle böyle gurbet değil. Efendimin ma'lûmudur, bu fakîr-i pür taksîre ezher- cihet i'âne / buyurmanızı niyâz ederim. İnşâallah sâye-i erenlerde ve sâye-i şâhânede ve efendimin sâye-i devletinde ikmâl-i san'at edüp / ve Der-se'âdet'e varup gene efendimin sâ'atlerini ta'mîr ederim. Hak sübhânehu ve te'â(la) hazretleri, pîrimiz ve iki cihanda / dest-i gîrimiz olan Cenâb-ı Mevlâna kuddise sırruhu-l a'la efendimiz hazretlerinin hürmetine be-sihhat ve-l âfiye memnûnen / mesrûren Der-se'âdet'e varup hâkipây-i devletlerinize yüz sürüp hizmet-i devletlerinizde olmak nasîp ve müyesser eyleye âmin. Yâ mu'în benim efendim, yazı husûsunda kusûrumu afv buyurun. Zîrâ Pâris'de bizim kalemlerden / bulunmadığından alafranga demir kalem ile tahrîr olunmuşdur. Efendim, kusurumuz afv ola; niyâzımız kabûl ola; demler safâlar ziyâde ola. Dem-i hazret-i Mevlânâ, Hû diyelim Hû.. Fî **29 Zilhicce 267**

MÜHÜR :

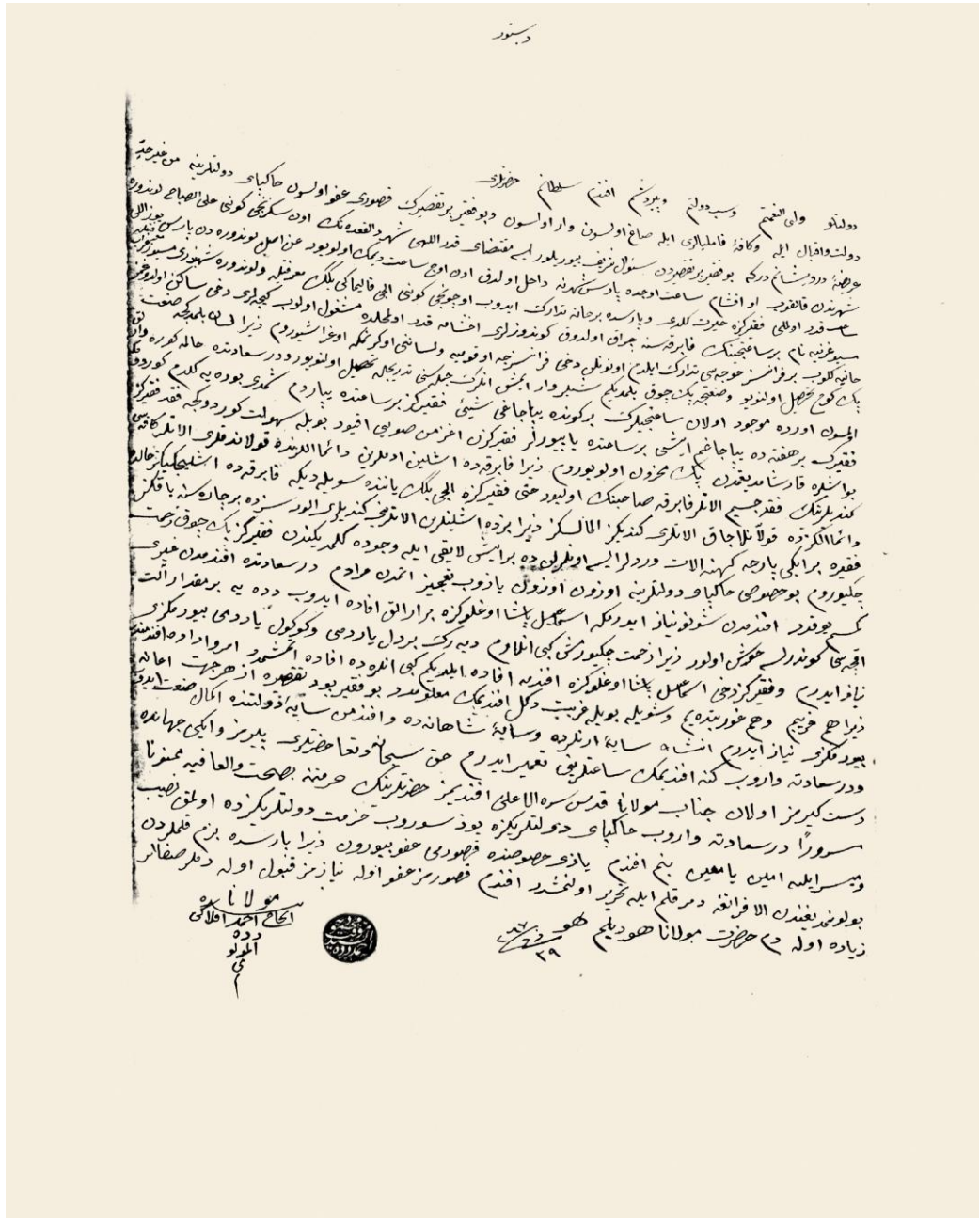
Muvakkit-i Mahmûdiyye
Es-seyyid Ahmed Dede

Sırruhu Mevlâna
El-hâc Ahmed Eflâkî
Dede
el-Mevlevî

Paris Sefîri Rif'at Veliyüddin Efendi İstanbul'a, Bâbiâli'ye gönderdiği 8 Cemâziyelevvel 1269 (17.2.1853) tarihli mektubunda, Saatçi Dede Efendi'nin İstanbul'a dönmeye hazırlandığından söz ederek, ekinde Fransızca yazılmış bir araç gereç listesi göndermektedir. Dede Efendi'nin satın alınmasını istediği 27 kalem malzemeden oluşan bu listede, çark kenarlarını yontmak için ve değişik boyda vida üretmek için çeşitli makineler, değişik boyutta vida yivi açma makineleri, haddeler, torna tezgâhları, dişli göbeği açmak için araçlar, mengenerler, metal kesme makasları, seyyar döküm aracı ve aksesuarları, çeşitli formda törpüler, bıçaklar ve benzeri araç gereçler bulunmaktadır. Yazışmalardan, bu malzemelerin satın alındığı ve Eflâkî Dede'nin bunlarla birlikte 1853 yılı Mayıs ayında İstanbul'a döndüğü anlaşılmaktadır **(12)**.

Arşivdeki bir başka belgeden Dede Efendi'nin Paris'te bulunduğu dönemde de bir saat imal etmiş olduğu ve gerek bu saatin gerekse İstanbul'da yapmış bulunduğu saatlerin 1863'de -Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde- Atmeydanı'nda (Sultanahmet'te) açılan "Sergi-yi Umûmî-yi Osmânî"de sergilendiği anlaşılmaktadır **(13)**.

RESİMLER VE ALT YAZILARI

Eflâkî Dede'nin mektubu

Ahmed Eflâkî Dede'nin mührü

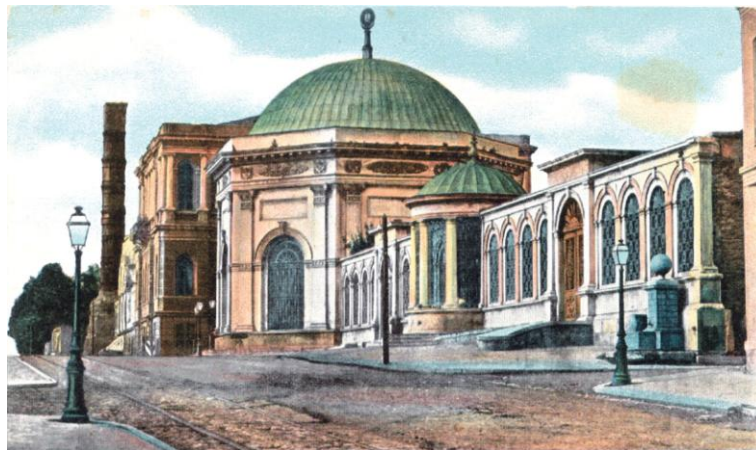
Mühürde "Muvakkit-i Mahmûdiyye, Es-seyyid Ahmed Dede" yazıyor.

Dede'nin Dolmabahçe Sarayı'ndaki saati

Altın kaplama saatin üst bölümünde kubbeli, türbeyi andıran yapının üstünde bir Osmanlı bayrağı ve dört tarafında küçük kadranlar bulunur. Ana kadran üzerinde "*Ahmed Eflâkî Dede / İstanbul*" yazılıdır. Büyük kadranın arka tarafında "*Muvakkit-i cennetmekân Sultan Mahmûd Hân / Ahmed Eflâkî Dede el-Mevlevî / 15 Ramazân sene 1278 / Aded 9, Âsitâne*" yazmaktadır. Bu tarih 16.3.1862'ye denk düşüyor. Yine bu nottan anlaşıldığına göre, eser Dede'nin dokuzuncu saatidir. TBMM Millî Saraylar envanter numarası 47/198 olup yüksekliği 80 cm ve kaide genişliği 28 cm'dir. Anahtarlardan biri saate, öbürü alttaki müzik kutusuna aittir.

Eflâkî Dede'nin en yetkin eseri, hâlen *Dolmabahçe Sarayı Saat Müzesi*'nde sergilenmekte bulunan bu saatidir **(14)**. Saat, saatten *bağımsız* olarak çalışan (yani onunla senkronize çalışmayan) ve altı değişik Türk müziği parçası çalabilen bir "*müzik kutusu*"nun üzerinde ihtişamla yükselir. Saatin en önemli parçaları, alta bulunan ve sağa sola birer saniyelik salınımlarla dönen çok şık balansı, kusursuz güzellikte tasarlanmış maşası ve döner tablalı pandülüdür. İri maşanın nezaketle tutup gönül rızasıyla salıverdiği pandül, kusursuz bir göz alıcılıkla çalışır. Dört sütuncuk üzerinde yer alan ana kadran, pandülden hareket alan irtibat dişlileriyle ana mekanizmaya ulaşır. Çalarlı olmayan **(15)** saat, çok kuvvetli iri zembereğinin kurulmasıyla 15 gün çalışmasına yetecek kadar enerji depolar. Saatin tüm dişlileri piringten ve çok incelikle kesilmiştir. Saatteki hassasiyeti artırmak için -sürtünmeyi en aza indirmek üzere- son cilâları çok iyi yapılmış olan *dişli düzeneği*, saatin dış kasa formuyla en uyumlu biçimde yerleştirilmiştir. Bu düzenek, zembereğin yanında *dip çark*, onun yanında *orta çark*, *yan çark*, *saniye çarkı*, *maşa çarkı* ve *maşa* dizilişiyile sıralıdır. Ana kadran ve mekanizmanın üstünde -yine orta çarktan hareket alarak- ek bağlantı dişlileriyle çalışan, dört cepheli ve her cephede küçük bir kadranın yer aldığı *tepelik* bulunur.

35. Le Tombeau du Sultan Mahmoud.

Dede'nin ilk muvakkitliğini yaptığı Sultan Mahmud Türbesi

Sultan 2.Mahmud *19 Rebi'ulâhir 1255* (Milâdî 2.7.1839) günü Çamlıca'daki *Esmâ Sultan* köşkünde ölmüş ve cenazesi aynı gün törenle Cağaloğlu'nda -kızkardeşi- Esmâ Sultan'ın kışlık köşkünün bahçesine gömülmüştür. Mezarının üstüne -ikinci bir nakle hâcet kalmadan- ampir üslûptaki bugünkü türbe inşa olunmuştur.

Dede'nin mezar taşı

Ahmed Eflâkî Dede'nin kabri, Eyüp'te *Kaşgârî Tekkesi*'ne çıkan yoluş üzerinde bulunan Esat Coşan kabrini geçtikten sonra sola ayrılan ilk yolun kenarından 18 adım kadar ileride ve ana yoldan içeriye doğru dördüncü sıradadır.

Üzerinde kabartma olarak işlenmiş bir *mevlevî sikkesi* bulunan, celî ta'likle yazılmış mezar taşı kitâbesi şöyledir :

*"Hüve
Tekfur Dağı'nda kâin tarikat-i
aliyye-i Halvetiyye dergâhı post-
nişîni Şeyh Seyyid Hâmid
Kırîmî Efendi hazretlerinin
zâdegânlarından, cennetmekân
Gazî Sultân Mahmûd Hân-ı
sânî efendimiz hazretlerinin
türbe-i şerîflerinde muvakkit, Şeyh
Seyyid el-Hâc Ahmed Eflâkî Efendi
hazretlerinin rûhiçün el-fâtiha
sene 1292,
fi 1 Safer" (Milâdî 9.3.1875 salı)*

Hüve : O (Allah). *Tekfur Dağı* : Tekirdağ. *Kâin* : Bulunan. *Post-nişîn* : Tekke şeyhi (şeyhlik makamında oturan). *Zâdegân* : Soylu oğul. *El-hâc* : Hacı.

Ahmed Eflâkî Dede'nin İş Bankası Müzesi'ndeki saati

Altın kaplama, beyaz mine kadranlı, zemberekli ve sarkaçlı iskelet saatin üst bölümünde bir kürenin dört tarafında yer alan dört ayrı saat bulunur. Ana kadran üzerinde "Ahmed Dede / Âsitâne (İstanbul)" yazılıdır. Bu kadranın arka tarafında "Ahmed Eflâkî Dede - Âsitâne / Aded 11" yazmaktadır. Tarihi yoktur. Bu nottan anlaşıldığına göre, eser Dede'nin onbirinci saatidir. Büyük kadranın altında yer alan küçük kronometre, 20'den başlayıp onar onar 80'e kadar devam eden -dijital olarak taksimatlandırılmış- altı bölüme ayrılmıştır (Saniye taksimatlı bu gösterge, nabız ölçümünde yararlanılmak üzere konulmuş olabilir). Saatin yüksekliği 57,5 cm olup ayak genişlikleri 25,5x25,5 cm'dir. Üstüne geçen görkemli cam fânusun yüksekliği 63 cm, üst çapı 20 ve alt çapı 31 cm'dir.

İş Bankası Müzesi -İstanbul Eminönü'nde bulunan- *Yenicam*'nin arkasındaki eski Bahçekapı Şubesi restore edilerek 2007 yılında hizmete açılmıştır.

Eflâkî Dede'nin 4 no'lu iskelet saati

Saatin üst bölümünde "*Muvakkit-i cennetmekân Sultan Mahmûd Han, Ahmed Eflâkî Dede el-Mevlevî / Âsitâne, numara 4*" yazmaktadır. Tarihi yoktur. Kadran dahil, tümüyle pirinçten yapılmıştır. Burhan Coşkunler koleksiyonunda bulunmaktadır.

DİPNOTLAR :

(1) : Mevlevîlerin, saatlerin düzenli hareketlerini, kendilerinin âyin sırasındaki dönüşleriyle bütünleştirdikleri ve saati âdetta kendilerine simge edindikleri söylenebilir.

(2) : Aslında Osmanlı sultanlarının melevvîlere olan yakınlığı çok eskilere dayanır : *Çelebi Sultan Mehmed*, 1.Murâd Hüdâvendigâr'ın oğlu *Yıldırım Bâyezid*'in, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızı *Devlet Hatun*'la evliliğinden doğmuştur. Devlet Hatun'un annesi, *Mevlânâ*'nın torunu *Mutahhara Hanım*'dir. Bu irsî yakınlığın, Osmanlı sultanlarının melevvîleri akraba kabul etmesine vesile olduğu söylenir.

Mevlevîlik tarikatının Türk kültür ve düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olduğu ve bu vadide derin izler bıraktığı kuşkusuzdur. Bu etkilerden daha çok edebiyat ve musikî alanındakiler dikkati çekmiş olmakla birlikte, değişik zanaat dallarında da pek çok Mevlevî büyük usta yetiştiği tarihsel bir gerçektir.

Her Mevlevî dervişi kendi hücrelerinde bir sanatla uğraşır, ortaya koyduğu eserler "*pazarı*" olarak anılan kişilerce paraya çevrilir ve elde edilen gelire hem geçimleri sağlanır, hem de tekkeye ekonomik katkıda bulunulurdu.

- (3) : *Abdülbâkî Baykara* (1883-1935), Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi *Mehmed Celâleddin Dede*'nin (1849-1908) oğlu olup bu tekke de doğmuş, yetişmiş ve babasının ölümünden sonra aynı Mevlevîhâneye şeyh olmuştur. 1925'te tekke ve zâviyelerin kapatılması üzerine, bir süre "*Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu*" üyeliği ve İstanbul Türkocağı müdürlüğü görevlerinde bulunmuş; ayrıca Dârülfünûn Edebiyat ve İlâhiyat fakültelerinde Farsça dersleri vermiştir. Dîvân edebiyatı tarzında Türkçe ve Farsça şiirleri, tasavvufî ve ilmî makaleleri vardır.
- (4) : Konya'daki Mevlânâ Müzesi'nde, kendisine ait olduğu söylenen -imzasız- küçük bir kiblenümâ bulunmakta ise de, 3,7 cm çapındaki -pirinç çerçevesi, fildişi gövdeli- bu harciâlem kiblenümânın ona izâfe edilemeyeceği kanısındayız.
Kimi aydın çevrelerde Osmanlı saatçilerinin Avrupa'dan ithal edilmiş çark, yelkovan ve sarkaçları biraraya getirerek ve onlara kadran ve kutu takarak -kendileri yapmış gibi- adlarını koyduklarına dair yanlış bir önyargı vardır. Bu şekilde vücuda getirilmiş saatler bulunmakla birlikte, -makine aksamı dahil- saatin tümünü kendi eliyle gerçekleştiren Osmanlı saatçileri de vardır. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Şinasi Acar, "*Eski Saatler ve Osmanlı Koyun Saatleri*", Yapı dergisi, Sayı 248, Temmuz 2002, sayfa 94-102
- (5) : Abdülbâkî Dede söz konusu makalesinde -Eflâkî'nin kızından naklen- ilginç bir anekdot anlatmaktadır : "*Eflâkî Dede, çok samimî görüştüğü -dönemin ilerigelenlerinden ve Mevlevîyye sempatzanı- Ferid Paşa öldüğü zaman, ailesini teselli için 'Canım ne var ağlayacak? Bugün onun alayı ise yarın benim' demiş ve gerçekten ertesi günü vefat etmiştir*".
B.O.A. Maliye'den Müdevver Defterler (M.A.D.) 9310/sayfa 152'nin sol üst köşesinde, kendisine bağlanan 30 kuruş maaşın -vefatı nedeniyle- 4 Ağustos 1291 (16.8.1875) tarihinde "*terkîn edildiği*" (silindiği) yazılıdır.
- (6) : *Atıyye* (*atıyye-i seniyye* veya *atıyye-i hümayûn*), padişah tarafından -başta memurlar olmak üzere- yerli yada yabancı çeşitli kişi ve kurumlara hediye olarak verilen nakit para, herhangi bir değerli eşya veya taşınmaz maldır. Aynı anlamda *ihsân-ı şâhâne*, *âtıfet*, *i'ânât*, *eltâf* ve *in'âmat* gibi sözcükler de kullanılmıştır.
- (7) : *B.O.A. İrâde-i Dâhiliyye (İ.DH.) 7549*
Hâlen Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan saatin, bu saat olması ihtimal dahilindedir. Ancak, mevcut saatin üzerinde tarih bulunmadığı için kesin bir hüküm vermek mümkün olamamaktadır.
- (8) : *B.O.A. MB.İ.2/83*. Nitekim, Paris'ten Mâlîye nâzırına yazdığı mektubu "*El-hâc* (hacı) Ahmed Eflâkî Dede" diye imzalamıştır.
- (9) : *B.O.A. İ.DH. 14106* ve *A.MKT.MHM. 32/100*
- (10) : Gerek Abdülbaki Dede gerekse Nureddin Rüştü Büngül -her nedense- Eflâkî Dede'nin Paris'te *Breguet* fabrikasına gittiği kanısındadırlar. Dahası Büngül, *Breguet*'nin böyle bir kişinin fabrikalarına gelmediğini bildirmesine içerlemektedir. Oysa -mektubunda da belirttiği gibi- Eflâkî Dede *Garnier*'nin "*fabrikasına çırak olmuştur*".
Abdülbâkî Dede yazımızda sözü edilen makalesinde, Saatçi Dede'nin -sanat aşkıyla- Paris'te bulunduğu dönemde, şehirde başında Mevlî külahıyla dolaştığını ve Parislilerden büyük ilgi ve saygı gördüğünü -kızı Fatma Hanım'dan naklen- yazmaktadır.
- (11) : *B.O.A. A.AMD. 33/80* ve *İ.DH. 14843*
- (12) : *B.O.A. Hâriciyye Mektûbî (HR. MKT.) 56/96*; *Sadâret Mektûbî Kalemî, Mühimme (A.MKT. MHM.) 53/64* ve *Âmedî Odası Evrâkı (A.AMD.) 45/47*
- (13) : *B.O.A. Hazine-i Hassa Evrak Kalemî (HH.VRK.) 54/13*

- (14) : Nureddin Rüştü Büngül "*Eski Eserler Ansiklopedisi*" adlı eserinde, Dolmabahçe Sarayı'nda Eflâkî Dede'nin ikinci bir saati olduğundan söz etmekte; üstelik fotoğrafını da vermektedir. Ancak, bugün için sarayda böyle bir saat mevcut değildir. Fotoğrafını verdiği saat günümüzde İstanbul-Eminönü'ndeki İş Bankası Müzesi'nde bulunmaktadır.
Kendisi Eflâkî Dede'ye hayrandır. Görüp işittiklerine ve anılarına dayanarak yazdığı eserinde belirttiğine göre "*Dede, düzenli olarak Sadrâzam Fuad Paşa'nın konağına gider ve Sadâret dairesinin saatlerini ayar edermiş. Kendisini çok seven Fuad Paşa zaman zaman ona şaka yollu Parmağıyla dönderir sâati Eflâkî Dede Dindirir hem bindirir mîkati Eflâkî Dede* (Eflâkî Dede saati parmağında oynatır; vakti isterse durdurur, isterse ileri alır) *diyerek takılırmış!*"

- (15) : Osmanlı saat ustaları -kilise çanını anımsattığı için- yaptıkları saatlerin saat başlarında ve buçuklarda çan çalmasını istememişler, bu sesi sevmemişlerdir. Eflâkî Dede'nin saati de saat başlarında ve buçuklarda çan çalmamakta, ancak istenirse saat başlarında 3-4 dakika kadar değişik makamlarda güzel bir melodi çalabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî (Dede)* "Ahmed Eflâkî Dede", Babalık gazetesi, Yıl 14, Sayı 1663, 9 Kânûnevvel 1340 (9.12.1924), Konya, sayfa 2
- Büngül N.Rüştü* "*Eski Eserler Ansiklopedisi*", Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1939
- Çelik Zeynep* "*Şark'ın Sergilenişi*", Tarih Vakfı Yurt Yayınları 147, İstanbul, Şubat 2005
- Erdoğan Mustafa* "*Abdülbâkî Baykara Dede'nin Bir Makalesi : San'atkâr Mevlevîler – Saatçi Ahmed Eflâkî Dede*", Türk Kültürü, Sayı 470, Haziran 2002, sayfa 331-334
- Gürbüz Şule & Acar Şinasi* "*Saatçi Dede Ahmed Eflâkî*", Yapı dergisi, Sayı 313, Aralık 2007, sayfa 96-101
- Küçük Sezai* "*Mevlevîliğin Son Yüzyılı*", simurg, İstanbul, 2003, sayfa 422-423
- Önsoy Rifat* "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umûmî-i Osmânî (1863 İstanbul Sergisi)*", Belleten 47, Sayı 185, Ocak 1983, sayfa 195-235
- Özdemir Kemal* "*Osmanlı'dan Günümüze Saatler*", Creative Yayıncılık, İstanbul, 1993
- Tuzcular Aysel* "*Türk İskelet Saatleri*", Kültür Bakanlığı Kültür ve Sanat, Sayı 5, Ocak 1977, sayfa 72-77